

brachten. 'In een enkel mensenleven', zo schreef de Indische oud-journalist A. Besnard in 1961,

'maakten de binnengedrongen Nederlanders van hun simpele landbouwland een moderne staat die in de wereld de voorname economische functie van de grootste leverancier van tropische landbouwproducten ging vervullen. Het was, op zichzelf bezien, een machtige menselijke prestatie. Maar de energie, die daartoe nodig was, bracht in het Indonesische gemoed, dat aan zijn kalme levenstempo de mogelijkheid had ontleend om het leven te ondergaan in waardigheid, een gruwelijke schok teweeg . . . De opening van het land voor de economische passies van het Westen, met haar woedende creatiezucht, haar verbijsterende kennis, haar kille, efficiënte methodes, haar machines die door haar paardekrachten de persoonlijkheid van de fragiele, niet aan haar gewende mens vernederden, zou spoedig alle bekende verhoudingen ontzetten. Wat doelmatig, eerbiedwaardig en bevredigend was geweest, gedurende onafzienbare eeuwen, zou nietig worden, ouderwets en beschamend.'¹

Men kan stellen dat de door Besnard geschetste schok dezelfde was die in de negentiende eeuw door het kapitalisme aan grote delen van de Europese volkeren werd toegebracht, maar er zijn verschillen: in Europa was de ontwikkeling autonoom, in Indië kwam zij van buiten; in Europa richtte zij zich in de eerste plaats op een modernisering van industrie en handel (de boeren konden in een land als Nederland het ontwikkelings-tempo bijhouden door de oprichting van coöperaties), in Indië richtte zij zich op de opbouw van moderne landbouwcultures en delfstofbedrijven², terwijl de voor de inheemse bevolking veruit belangrijkste vorm van economische bedrijvigheid: de inheemse landbouw, in hoofdzaak

¹ A. Besnard in *Balans van beleid. Terugblik op de laatste halve eeuw van Nederlands-Indië* (1961), p. 110. ² Maar dat laatste in de eerste plaats daar waar de grote bedrijven zèlf winst konden maken. Dat gezichtspunt leidde tot het z.g. Djambi-schandaal. In dat gebied op Sumatra (zie kaart VI op p. 62) bevonden zich rijke aardolielagen welke de BPM, d.w.z. de Koninklijke/Shell, wilde exploiteren. Het had toen in Nederland de aandacht getrokken dat menigmaal hoge Indische functionarissen na hun pensionering een zeer lucratieve benoeming als commissaris van de Koninklijke/Shell of van de BPM hadden gekregen – dit kon, zei de woordvoerder van de SDAP in 1915, bij de nog in functie zijnde hooggeplaatsten in Indië de indruk wekken dat als men als ambtenaar maar goede vrienden bleef met de Koninklijke/Shell, 'van de gouden wagen altijd wel een gouden spijker valt.' De woordvoerders van de Anti-Revolutionaire Partij en de Christelijk-Historische Unie sloten zich hierbij aan en het gevolg was dat de Tweede Kamer een door de socialisten ingediende motie aannam waarin op staatexploitatie werd aangedrongen. Het gouvernement in Batavia beweerde dat die vorm van exploitatie niet mogelijk was – in 1921 werd besloten dat voor Djambi een